

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.7.68](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.7.68)

УДК 33: 631.15

*Т. О. Шматковська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі України, Луцьк
ORCID ID: 0000-0003-2771-9982
Г. В. Східницька,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
Львівський національний аграрний університет, Дубляни
ORCID ID: 0000-0003-0333-1721*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

*T. Shmatkovska
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit,
Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk
H. Skhidnytska
Department of Finance, Banking and Insurance,
Lviv National Agrarian University, Dublyany*

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FUNDAMENTALS OF FARM DEVELOPMENT IN UKRAINE

В статті досліджено специфіку та сучасні особливості функціонування та розвитку приватних сільських фермерських господарств в Україні. Доведено, що в умовах європейської інтеграції зростає роль сільськогосподарських виробників в аспекті розширення частки ринку Європейського Союзу, що відкрита для України. При цьому визначено, що взаємодія фермерських господарств з великими агрохолдингами та банківськими установами дозволяє останнім значно розширити свої можливості щодо нарощення обсягів виробництва продукції сільського господарства для поставок її на національний та закордонні ринки. Запропоновано комплекс заходів, запровадження яких дозволить стимулювати розвиток фермерських господарств в Україні в аспекті забезпечення їх доступом до дешевих кредитних фінансових ресурсів на прийнятних умовах для підвищення ефективності їх виробничої діяльності.

The article examines the specifics and modern features of the functioning and development of private farms in Ukraine. It is proved that in the conditions of European integration the role of agricultural producers in the aspect of expansion of the share of the market of the European Union which is open for Ukraine grows. It is determined that the interaction of farms with large agricultural holdings and banking institutions allows the latter to significantly expand their capabilities to increase agricultural production to supply it to

national and foreign markets. A set of measures is proposed, the introduction of which will stimulate the development of farms in Ukraine in terms of providing them with access to cheap credit financial resources on acceptable terms to increase the efficiency of their production activities.

One of the main problems hindering the development of farms and agricultural production in general is the lack of access to cheap credit, which would allow farms to finance current needs to ensure the production process, as well as become a basis for investment in general agricultural development.

Economic efficiency of farms means obtaining the maximum amount of products per hectare of land, from one head of livestock at the lowest cost of labor and funds for the production of a unit of production. Thus, the efficiency of agricultural production of farms is also reflected in the overall quality of products, the ability to meet consumer needs, especially the cost of living and tangible labor. Accordingly, the general increase of economic efficiency of functioning of farms is provided by growth of their incomes in the planning period and with the general basis of expansion and improvement of production. In this sense, economic efficiency applies to all farms that conduct production in order to maximize their financial and economic results and minimize costs to ensure that these farms receive maximum income under the existing conditions. At the same time, ensuring a high intensity of farming is possible only if they support their ability to attract cheap financial resources and an overall increase in investment in agriculture in Ukraine.

Ключові слова: фермерські господарства; ефективність; сільськогосподарське кредитування; інвестиції; сільськогосподарські виробники.

Keywords: farms; efficiency; agricultural lending; investment; agricultural producers.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Особливості функціонування сільських фермерських господарств в Україні визначаються загальним важливим значенням сільськогосподарського виробництва в національній економіці та його вагомою часткою в структурі експорту. При цьому, незважаючи на домінування великих агропромислових холдингів на ринку України, чимала частка загального обсягу виробництва сільського господарства належить приватним фермерським господарствам, які, в тому числі, є домінуючими в роздрібній торгівлі сільськогосподарською продукцією на національному ринку. Тому виникає потреба забезпечення ефективної діяльності селянських фермерських господарств для підвищення їх конкурентоспроможності та збільшення обсягу виробництва, що призведе до загального покращення не лише самих власників даних господарств. Але й позитивно вплине на структуру зайнятості на селі та дозволить збільшити продуктивність використання земель.

При цьому однією з головних проблем, які стоять на перешкоді розвитку фермерських господарств і сільськогосподарського виробництва загалом є відсутність доступу до дешевих кредитів, які б дозволили господарствам профінансувати поточні потреби щодо забезпечення процесу виробництва, а також стали б базою для здійснення інвестицій у загальний розвиток сфери сільського господарства в Україні, особливо, в умовах розширення експортних можливостей національних виробників на ринку Європейського Союзу.

Відтак, проблематика забезпечення ефективності функціонування селянських фермерських господарств в Україні в даний час набуває особливої актуальності, зокрема, в аспекті необхідності забезпечення фермерських підприємств доступом до дешевих фінансових кредитних ресурсів для забезпечення розширення можливостей сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми. Проблематика забезпечення ефективності функціонування селянських фермерських господарств достатньо широко розкрито в працях таких українських дослідників даного наукового напрямку, як В. П. Горьовий, О. В. Грищенко, М. Я. Дем'яненко, В. О. Іванченко, О. О. Котило, П. М. Макаренко, М. М. Кропивко, П. Т. Саблук, Г. В. Спаський, А. А. Чухно та інші. Також варто відзначити значний вклад в дослідження специфіки забезпечення підвищення економічної ефективності функціонування фермерських господарств таких закордонних дослідників, як П. Гарсія, П. Йотопулос, Л. Лау, С. Тіммер,

М. Фаррел, Ж.-П. Чавас тощо. Водночас, специфіка сучасного етапу розвитку фермерських господарств в Україні значною мірою залежить від впливу ринкових факторів, зумовлених інтенсифікацією темпів інтернаціоналізації та глобалізації економічних відносин, відкритістю національного сільськогосподарського ринку та вдосконаленням законодавства про власність на землю, що, на наш погляд, підвищує актуальність та потребує поглибленого дослідження питань забезпечення підвищення ефективності функціонування фермерських господарств.

Цілі статті. Метою роботи є дослідження специфіки забезпечення ефективності функціонування фермерських господарств в Україні в аспекті зростання ролі сільського господарства в структурі національної економіки та збільшення частки експорту сільськогосподарської продукції на ринки Європейського Союзу. Також дослідження передбачає пошук шляхів забезпечення фермерських господарств достатніми обсягами доступних фінансово-кредитних та інвестиційних коштів для забезпечення підвищення ефективності господарювання.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження особливостей забезпечення економічного розвитку фермерських господарств значною мірою залежать не лише суто від специфіки забезпечення економічної ефективності господарювання, але й передбачають врахування особливостей організаційно-економічного забезпечення діяльності сільськогосподарських виробників, яке, в свою чергу, залежить від рівня та напрямків державної підтримки сільського господарства, специфіки стимулювання інвестицій в аграрну сферу, а також – свободою доступу окремих приватних фермерських господарств до ринків збуту.

Як зазначає в даному аспекті Г. В. Спаський: «Економічна ефективність функціонування фермерських господарств означає одержання максимальної кількості продукції з одного гектара земельної площі, від однієї голови худоби при найменших затратах праці та коштів на виробництво одиниці продукції. Таким чином на ефективності сільськогосподарського виробництва фермерських господарств відображається також загальна якість продукції, здатність задовольнити потреби споживача, особливості затрат живої та уречевленої праці. Відповідно, загальне підвищення економічної ефективності функціонування фермерських господарств забезпечується зростання їх доходів в плановому періоді і с загальною основою розширення та удосконалення виробництва. В такому розумінні економічна ефективність стосується усіх фермерських господарств, які ведуть виробництво із метою максимізації своїх фінансово-господарських результатів та мінімізації витрат для забезпечення одержання цими господарствами максимального доходу за наявних умов. При цьому забезпечення високої інтенсивності господарювання фермерських господарств є можливим лише за умов підтримки їх можливостей по залученню дешевих фінансових ресурсів та загального збільшення обсягу інвестицій у сферу сільського господарства в Україні» [4, с. 51].

Дійсно, особливості забезпечення економічної ефективності діяльності фермерських господарств не можуть розглядатися окремо, у відриві від комплексу факторів, котрий загалом у своїй сукупності забезпечує цю ефективність. Тому, визначаючи специфіку організаційно-економічного забезпечення функціонування фермерських господарств в Україні, необхідно зважати на той факт, що такі аспекти, як державна підтримка сільськогосподарських виробників, стимулювання інвестицій в агропромислову сферу, формування ринку праці, орієнтованого на забезпечення потреб фермерських господарств, потребує першочергової уваги в процесі визначення національних особливостей їх функціонування.

При цьому, як вважає Л. Мельник, необхідно врахувати, що для дрібних й малих фермерських господарств головним завданням є – знайти свою «нішу» в сільському господарстві, у якій чинник приватної власності дотепер вагомий, а розміри не мають вирішального значення. Йдеться передусім про трудомісткі види виробництва (продукти малого тваринництва – баранина, козяче молоко, мед), плоди і ягоди, овочі, м'ясо свиней й усі види виробництва екологічно чистої продукції, зелений туризм тощо [1, с. 6; 6].

Отже, зважаючи на експертні оцінки, згідно з якими фермерські господарства в Україні виробляють загалом до 60% усієї сільськогосподарської продукції, виникає потреба забезпечення підвищення ефективності їх діяльності за рахунок формування сприятливих організаційно-економічних умов їх функціонування. Варто також зауважити, що незважаючи на загальну меншу оснащеність фермерських господарств технікою та доступом до засобів, що підвищують ефективність господарювання, у порівнянні з великими агрохолдингами, загальна ефективність діяльності фермерських господарств виявляється на практиці вищою, ніж ефективність крупних виробників. Таким чином, виникає потреба формування доступу фермерів до дешевих ресурсів, що може значно стимулювати зростання обсягів сільськогосподарського виробництва в Україні. Так, за даними В. Табінського фермерські господарства України мають суттєвий вклад у загальнодержавне виробництво продукції сільського господарства. Частка виробництва фермерами зерна у валовому виробництві України становить 12%, соняшнику – 19%, ріпаку – 18%, сої – 16%, продукції тваринництва за видами – від 1 до 3%. Таким чином, фермери відіграють значну роль у забезпеченні потреб внутрішнього ринку та формуванні експорту [5, с. 113-114].

Однією з головних проблем, що стримують розвиток фермерських господарств в Україні є їх доступ до кредитних ресурсів. Адже в умовах дефіциту фінансування дрібним виробникам важко розраховувати на стрімке оновлення технічного парку або на загальне підвищення технічного оснащення фермерських господарств. Тому налагодження взаємодії з банками є одним з першочергових завдань забезпечення підвищення ефективності діяльності фермерів.

Зокрема, головною проблемою кредитування сільськогосподарських виробників є проблема задоволення потреби у довгострокових кредитах. Адже якщо короткострокове фінансування для задоволення потреби у паливно-мастильних матеріалах або поповненні оборотних коштів, загалом на даний час не є особливо проблемним і доступне для фермерських господарств за рахунок можливості оперативного погашення кредиту за рахунок реалізації поточного врожаю, то питання довгострокових кредитів є досить серйозною проблемою.

Специфікою кредитування невеликих фермерських господарств виступає те, що фермер, якому необхідно 10-20 тис. грн., звернеться скоріше в будь-який кредитний союз, до партнерів або сусідів, ніж у комерційний банк. Це обумовлюється, як правило, більш простою процедурою одержання кредиту, незначними додатковими витратами або їхньою відсутністю взагалі, часто більш низькою ставкою по кредиту, а головне - необов'язковістю кредитного забезпечення у вигляді застави. Для банків фермери також звичайно є менш важливими клієнтами, ніж великі сільськогосподарські підприємства, що беруть значні суми кредитів. При цьому різні дослідження показують, що фермерські господарства в цілому краще повертають кредити, ніж великі реформовані сільгоспідприємства про що, ймовірно, банки поки не знають. Одним з додаткових перешкод на шляху одержання невеликим фермерським господарством кредиту в комерційному банку є проблематичність в одержанні компенсації частини кредитної ставки з боку держави. Багато фермерів відзначають, що великі сільськогосподарські підприємства мають великі шанси на одержання даної пільги [3, с. 40].

Таким чином, кредит виступає одним із найголовніших факторів, що дозволяють забезпечити належний рівень розвитку та стимулювати підвищення ефективності функціонування фермерських господарств. Відтак, регулятивний вплив держави, як головного гаранта розвитку національної економіки, повинен орієнтуватися на забезпечення потреб сільськогосподарських виробників, в тому числі – і фермерських господарств.

Однак, не варто забувати, що надання доступу фермерських господарств до широкої програми кредитування сільського господарства, необхідно проводити також на умовах забезпечення економічної доцільності та гарантованості повернення цих кредитів. Адже доступ визначально збиткових суб'єктів господарювання до програми кредитування може навпаки – погіршити ситуацію, оскільки банкам доведеться збільшувати відсоткову ставку для уникнення додаткових ризиків неповернення кредиту. Так, як зазначають Ю. Луценко і С. Андрос: «Кредитування будь-якого підприємства і будь-якої галузі економіки пов'язано з ризиками, не виняток і малий агробізнес. Дійсно, аграрному сектору притаманні специфічні ризики і в цілому ця галузь є більш ризикованою, ніж інші галузі економіки. Відмітимо, що обсяг прострочених боргів компаній аграрного сектора у 2017 році становив 5,9 млрд грн, або 12 % від загальної кількості виданих позик. Якщо брати до уваги кредитний портфель банку – це абсолютно допустимий показник. Для порівняння: у торгівлі рівень прострочення у цей період становив 15 %, у переробній галузі – 46 %. При цьому велика частка проблемних кредитів доводиться на кредити в іноземній валюті (71 %)» [2, с. 204].

Як бачимо, важливість доступу фермерських господарств до позичкових фінансових ресурсів значною мірою стримується їх поточним фінансовим станом, який може накладати природні обмеження щодо обсягів та терміну одержання банківських кредитів. Саме на цьому етапі, на нашу думку, повинна вступити у свою регулятивну роль держава, яка повинна забезпечити і фермерським господарствам, і комерційним банкам гарантії виконання зобов'язань сільськогосподарських виробників шляхом запровадження заходів, спрямованих на стабілізацію фінансового становища фермерських господарств.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що вирішення проблем розвитку фермерських господарств в Україні полягає в забезпеченні ефективного їх доступу до довгострокових кредитних ресурсів, за рахунок яких самі фермерські господарства зможуть провести технічне переоснащення виробництва, що, у свою чергу, призведе до наступного зростання ефективності їх діяльності та збільшення обсягів виробництва. При цьому, ринкове середовище на даний час є сприятливим для фермерських господарств України, оскільки в процесі євроінтеграції збільшуються можливості доступу продукції сільського господарства на ринок Європейського Союзу.

Відповідно, збільшення державних гарантій щодо забезпечення сільськогосподарських кредитів для невеликих товаровиробників, якими є фермерські господарства, дозволить вирішити проблему їх кредитування комерційними банками. При цьому безпосередній інструментарій державної підтримки сільськогосподарських кредитів може бути достатньо широким – від безпосередньої фінансової підтримки галузі та компенсації кредитних відсотків, до випуску цінних паперів, які будуть погашатися державою для банку за фактом надання та доцільного і ефективного використання кредитних коштів.

На нашу, думку, саме запровадження дієвого стимулювання кредитування фермерських господарств дозволить їм подолати існуючі проблеми із забезпеченням ефективності їх функціонування.

Список використаних джерел.

1. Мельник Л. Ю. Земельні угіддя фермерських господарств. *Агросвіт*. 2013. №12. С. 2-7.
2. Луценко Ю. О., Андрос С. В. Банківське кредитування аграрного сектору економіки. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2019. №16. С. 196-207.
3. Оплачко Л. Л. Особливості кредитування фермерських господарств. *Облік і фінанси АПК*. 2005. №5. С. 39-44.
4. Спаський Г. В. Підвищення ефективності функціонування фермерських господарств Закарпаття. *Економіка АПК*. 2017. №3. С. 50-57.
5. Табінський В. А., Колеснік Є. О., Сіліна І. С. Аналіз стану фермерських господарств в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 6 (33). С. 111-115.
6. Zhurakovska I. V, Sydorenko R. V., Shmatkovska T. O., Brodska I. I., 2020, Factors of influence on employment in small and medium-sized business in Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol 1. Is. 32. P. 109–119.

References.

1. Melnyk, L. Yu. (2013), "Lands of farms", *Agrosvit*, vol. 12, pp. 2-7.
2. Lutsenko, Yu. O. and Andros, S. V. (2019). "Bank lending to the agricultural sector of the economy", *Ekonomichnyi visnyk NTUU "KPI"*, vol. 16, pp. 196-207.
3. Oplachko, L. L. (2005), "Features of lending to farms", *Oblik I finansy APK*, vol. 5, pp. 39-44
4. Spasky, G. V. (2017), "Increase of efficiency of functioning of farms of Zakarpattia", *Economika APK*, vol.3, pp. 50–57.
5. Tabinsky, V. A. Kolesnik, E. A. and Silina, I. S. (2016), "Analysis of the state of farms in Ukraine", *Molodyi vchenyi*, vol. 6 (33), pp. 111-115.
6. Zhurakovska, I. V, Sydorenko, R. V., Shmatkovska, T. O. and Brodska, I. I. (2020), «Factors of influence on employment in small and medium-sized business in Ukraine»,. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol 1. Is. 32. pp. 109–119.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2020 р.